

गङ्गलसम्राट सुरेश भट

प्रा. डॉ. वीरा मांडवकर

सहा. प्राध्यापक, मराठी विभाग

इंदिरा महाविद्यालय, कळंब, जि. यवतमाळ ४४५४०१

E mail: pavanmandavkar@yahoo.com भ्रमणध्वनी ९४०३०१४८८५

सारांश

1960 नंतर मराठी काव्य जगतात आपल्या वेगळ्या काव्यभावनेने मराठी गङ्गलेत सुरेश भटांनी पदार्पण केले. माधव ज्युलियनांनी ओळख करून दिलेल्या गङ्गलेच्या क्षेत्रात मराठी रसिकाला मुक्तपणे विहार करायला शिकवला तो सुरेश भटांनी. 'रूपगंधा' या काव्यसंग्रहाद्वारे सुरेश भटांनी मराठी काव्य जगतात पदार्पण केले. 'रूपगंधा' हा काव्यसंग्रह 15 मार्च 1961 मध्ये प्रकाशित झाला, जो त्यांनी स्वतः प्रकाशित केला होता. सुरेश भटांचे काव्य विषय तीन विभागात वाटले जाऊ शकतात. एक म्हणजे सामाजिक अभिव्यक्ती. दुसरी प्रेम अभिव्यक्ती. तिसरी आत्मचिंतनात्मक अभिव्यक्ती. 'रूपगंधा', 'रंग माझा वेगळा', 'एल्गार', 'झंझावात' असे त्यांचे अनेक काव्यसंग्रह विविध पुरस्कारांनी सन्मानित झाले आहेत. त्यांच्या 'मलमली तारुण्य माझे, तू पहाटे पांघरावे' किंवा 'तरुण आहे रात्र अजुनि' यासारख्या गङ्गला ऐकल्यावर कोणत्याही वयाची व्यक्ती रोमांचित झाल्याशिवाय राहात नाही. आबालवृद्धांना वेड लावणाऱ्या सुरेश भटांना एकमताने 'गङ्गलसम्राट' ही पदवी बहाल केलेली आहे.

Abstract

After 1960, Suresh Bhat made his debut in Marathi Gazal with his unique poetry. Suresh Bhat, who made Marathi Gazal popular which was introduced by Madhav Julian. Suresh Bhat made his debut in the Marathi poetry world through a collection of Gazals 'Rupganda'. The poem 'Rupaganda' was published on March 15, 1961, which he himself published. Suresh Bhat's poetic topics can be considered in three sections. First is social expression, another love expression, the third introspective expression. Many of his poetry collections such as 'Rupaganda', 'Rang Maza Wegala', 'Elgar', 'Zanzawat' have been honored with various awards. No one of any age will be thrilled when they hear Ghazals like their 'Malmali Tarunya Maze, Tu Pahate Pangharawe or Tarun Ahe Ratra Ajuni'. Suresh Bhatt, who has made crazy the old and younger by his Gazal, has been unanimously, awarded the title 'Ghazalsamrat'.

प्रस्तावना

कवी सुरेश भटांची गङ्गल म्हणजे मराठी कवितेला पडलेले एक सुंदर स्वप्न. माधव ज्युलियनांनी ओळख करून दिलेल्या गङ्गलेच्या क्षेत्रात मराठी रसिकाला मुक्तपणे विहार करायला शिकवला तो सुरेश भटांनी. त्यांच्या गङ्गलांनी मराठी मनांवर निर्विवाद राज्य केले. सामाजिक, आत्मचिंतनपर विषय त्यांनी गङ्गलांतून सहजपणे मांडला. पण त्यांच्या प्रेमविषयक आणि श्रुंगारिक गङ्गलांनी प्रत्येक पिढीतील तरुणाईची मने जिंकून घेतली. आजही 'मलमली तारुण्य माझे, तू पहाटे पांघरावे' किंवा 'तरुण आहे रात्र अजुनि' म्हटल्यावर कोणत्याही वयाची व्यक्ती रोमांचित झाल्याशिवाय राहात नाही. म्हणूनच आबालवृद्धांना वेड लावणाऱ्या सुरेश भटांना एकमताने 'गङ्गलसम्राट' ही पदवी बहाल केलेली आहे.

बीजशब्द - गङ्गल, अभिव्यक्ती, उर्दू, शेर, भावना, प्रतिभा, भाषा, नजाकत, दर्जा, पूर्वग्रह

कौटुंबिक पार्श्वभूमी

सुरेश भट यांचे मूळ कुटुंब मध्यप्रदेशातील जबलपूर शहराचे रहिवासी होते. त्यांचे वडील एमबीबीएस डॉक्टर होते. आपल्या व्यवसायानिमित्ताने ते महाराष्ट्रातील अमरावती येथे स्थायिक झाले. 15 एप्रिल 1932 साली सुरेश भटांचा जन्म झाला. ते जन्माने ब्राह्मण जातीचे होते. त्यांचे बालपण वेगवेगळ्या जाती समूहांमध्ये व्यतीत झाले. ज्याला आपण कॉस्मोपॉलिटन म्हणतो, अशा ठिकाणी त्यांचे बालपण गेल्यामुळे ब्राह्मण जातीपेक्षा इतर जाती-जमातींचा संस्कार त्यांच्यावर अधिक झाला. त्यांचे वडील हिंदी व इंग्रजी भाषा बोलत. त्यांच्या मित्रपरिवारात मुस्लीम, पारशी, ख्रिश्चन आदी अमराठी लोकही होते. सुरेश भट घरी मराठी व हिंदी भाषा बोलत. मराठी त्यांची मातृभाषा बनली होती. सुरेश भट आपल्या उर्दू भाषिक मित्रांसोबत बराच वेळ व्यतीत करत. पुस्तकांपेक्षाही आपल्या मित्रांच्या सहवासात, त्यांच्याशी चर्चा करण्यात मुशायराद्वारे सुरेश भटांनी उर्दू ही भाषा आत्मसात केली.

शिक्षण

सुरेश भटांच्या शालेय जीवनाचा प्रारंभ अमरावती येथे झाला. शाळेत असल्यापासूनच ते कविता करीत. 1949 मध्ये त्यांनी मॅट्रिकची परीक्षा दिली. पुढे विदर्भ महाविद्यालय, अमरावती येथे प्रवेश घेतला. येथेच त्यांचे मराठीचे प्रसिद्ध कवी भ.श्री. पंडित यांच्याशी भेट झाली. त्यांच्याकडून काव्य लेखनाबद्दल त्यांना बरेच मार्गदर्शन मिळाले. बी.ए.ची डिग्री मिळवताना अनेकदा नापास झाले. शेवटी कशीतरी 1955 साठी त्यांना बी.ए.ची डिग्री मिळाली. त्यावेळी संयुक्त महाराष्ट्रासाठी संघर्ष चालू होता. महाराष्ट्रातील अनेक नेते संयुक्त महाराष्ट्रासाठी प्रयत्नशील होते. त्यांच्यापासून प्रभावित होत सुरेश भटसुद्धा या संघर्षात सामील झाले. यासाठी त्यांना तीन महिन्यांचा कारावास झाला. त्यामुळे शासकीय नोकरी करणे त्यांना शक्य झाले नाही. नोकरीच्या प्रयत्नात त्यांच्या आयुष्यातील महत्त्वाची सात-आठ वर्षे निघून गेली.

सुरेश भटांची कौटुंबिक पार्श्वभूमी मध्यमवर्गीय होती. बी.ए. नंतर चांगलीशी नोकरी मिळवण्यात अपयशी ठरले, त्यामुळे त्यांना आर्थिक दुःस्थितीचा सामना करावा लागला. कुठलाच मार्ग त्यांच्याकडे नव्हता. अशा वेळी ते नागपूरला आले आणि 1975 साली एक साप्ताहिक पत्रिका चालवू लागले. तेच त्यांच्या मिळकतीचे साधन ठरले. 1979 पर्यंत हे साप्ताहिक चालू होते. यादरम्यान एका यशस्वी कवीच्या रूपात ते पुढे येऊ लागले होते. शेवटी 3 सप्टेंबर 1980 ला त्यांनी "रंग माझा वेगळा या शीर्षकांतर्गत आपले गझल पठण केले. तिकीट लावून गायन कार्यक्रम केला. संपूर्ण महाराष्ट्रात यासाठी दौरे करणे चालू केले आणि आपल्या प्रतिभेने हळूहळू अर्थप्राप्ती करण्यासही प्रारंभ केला. सुरेश भटांचा विवाह 1965 मध्ये झाला. त्यांच्या पत्नीचे नाव पुष्पा होते. त्यांना दोन मुले व एक मुलगी होती. दुर्दैवाने त्यांच्या एका मुलाचा दुर्घटनेत मृत्यू झाला. आपल्या म्हातारपणीच्या काळात मुलाचा मृत्यू पाहण्याचे दुःख त्यांच्या वाट्याला आले.

काव्यक्षेत्रात पदार्पण

1960 नंतर मराठी काव्य जगतात आपल्या वेगळ्या काव्य भावनेने मराठी गझलेत सुरेश भटांनी पदार्पण केले. कवितेबरोबरच मराठी गझलेला मानसन्मान देण्याचे श्रेय पूर्णतः सुरेश भट यांना जाते. ही त्या वेळची गोष्ट आहे जेव्हा कवी माधव ज्युलियन मराठी गझलेला आपल्या स्तरावर प्रस्तुत करीत होते. त्यात अनेक त्रुटी होत्या. माधव ज्युलियन मराठीचे मोठे जाणकार होते. त्यांनी दाखवलेल्या मार्गावर मराठी गझलेची एक पिढी वाटचाल करीत होती. याच वेळी सुरेश भटांनी आपल्या गझलांद्वारे, विशुद्ध गझल काय असते, याची मराठी रसिकांना ओळख करून दिली. 1940 ते 1965 पर्यंत मराठी गझल काही प्रमाणात मागे पडलेली होती, पण जसे सुरेश भटांचे आगमन मराठी गझलेच्या प्रांगणात झाले, त्याबरोबरच मराठी गझल एक नवीन रंग रूप धारण करून फुलायला लागली. सुरेश भटांनी गझलांबरोबरच अनेक काव्य प्रकारांमध्ये आपल्या रचना प्रस्तुत केल्या. जसे मुक्तक, स्फुट काव्य, गीत अशी वेगवेगळ्या प्रकारची रचना त्यांच्याद्वारे झाली.

सुरेश भटांना प्रकाशझोतात येण्यासाठी मात्र बराच कालावधी जावा लागला. पूर्ण वीस ते बावीस वर्ष प्रसिद्धी त्यांच्यापासून दूर होती. त्यामुळे प्रस्थापित कवीबद्दल सुरेश भटांच्या मनात कुठेतरी पूर्वग्रह निर्माण झालेला होता, जो त्यांनी आपल्या काव्यात जागोजागी प्रकट केला आहे. त्यांच्या काव्यात एकटेपणाची भावना, लोकांकडे साशंक नजरेने पाहण्याची दृष्टी, स्वतःविषयी अतिआत्मविश्वास या गोष्टी दिसून येतात. सुरेश भटांना 'अभिव्यक्तीचे बादशहा' म्हटले जाते. कोणती भावना व्यक्त करता आली नाही, असे त्यांच्याबाबतीत होत नाही, प्रत्येक स्तरातील व्यक्तीच्या हृदयाची स्पंदने त्यांच्या काव्याने उत्कृष्टपणे टिपलेली आहे.

सुरेश भटांच्या काव्याचे वर्गीकरण

सुरेश भटांचे काव्य विषय तीन विभागात वाटले जाऊ शकतात. एक म्हणजे सामाजिक अभिव्यक्ती. दुसरी प्रेम अभिव्यक्ती. तिसरी आत्मचिंतनात्मक अभिव्यक्ती. सुरेश भट यांनी अनेक सामाजिक समस्या आपल्या काव्यांमध्ये चर्चित्या आहेत. हे करताना समाजात प्रचलित भ्रष्टाचार, राजनीतिक अव्यवस्था, सामाजिक उच्चनीचता या विषयांना आपल्या काव्यातून सुरेश भटांनी तोंड फोडले आहे. प्रेम अभिव्यक्तीच्या बाबतीतही सुरेश भट बऱ्याच सशक्ततेने प्रकट होताना दिसतात. प्रेमातील मिलन, सौंदर्याचे गुणगान, विरहाची मार्मिकता, प्रिया स्मृती, मिलनातील साफल्य, आणाभाका, तक्रारी या सगळ्या अंगांची मार्मिक सांगड त्यांच्या प्रेमाभिव्यक्तीत दिसून येते. आत्मचिंतनात्मक अभिव्यक्ती मध्ये सुरेश भट काही सुंदर संवेदना व्यक्त करतात. त्यांचे आत्मचिंतन समष्टी चिंतन होऊन जाते. त्यांनी सांगितलेली अनेक कथने दिःकालापर्यंत शाबूत राहिलेल्या दिसतात.

सुरेश भटांमध्ये एक विद्रोही वृत्ती दिसते. त्यांनी आयुष्यभर प्रस्थापितांच्या विरोधात संघर्ष पुकारला. त्यांचा अतिस्पष्टवक्तेपणा आणि परमोच्च निष्कर्षापर्यंत लवकर पोचण्याची वृत्ती यांमुळे त्यांच्याजवळ राहणारे कमी आणि राग करणारे जास्त निर्माण झाले. आपल्या मस्तीत जगणे. बेफिकीर वृत्ती, आपल्या मनाप्रमाणे फिरणे, परिणामांची चिंता न करणे, विद्रोह करणे या गोष्टी त्यांच्यात प्रामुख्याने दिसून येतात. व्यावहारिक दृष्टीने पाहिले तर हे गुण नाहीत, दुर्गुण आहेत. पण याच दुर्गुणांमुळे सुरेश भटांची गझल अत्यंत प्रभावी बनली. ते म्हणतात, 'गझलेच्या संदर्भात तुम्ही जे सांगता ते खरे नाही, सुरेश भट जे म्हणतो, तेच खरे आहे.' त्यांचा स्वतःबद्दलचा आत्मविश्वास आणि अभिमान कधी कधी अहंकाराचे स्वरूप धारण करतो. "आजच्या घडीला मराठी साहित्यात त्यांच्यासारखी गझल लिहिणारा अजून कोणीही नाही. जे आहेत, त्यांनीसुद्धा सुरेश भटांचा मार्ग स्वीकारला आहे. आज तरी मराठी गझलेच्या क्षेत्रात सुरेश भट हेच अनभिषिक्त सम्राट आहेत."¹

मराठी भाषा, मराठी गझल, कविता, महाराष्ट्र यांच्याप्रती सुरेश भटांच्या मनात अपार आदर होता. दुसऱ्या भाषेशी मराठीची केलेली तुलना आणि मराठीला दिलेला कमीपणाचा दर्जा त्यांना कधीही आवडत नसे. मराठी भाषेविषयी मराठी लोकांच्या मनात जो पूर्वग्रह दिसून येतो, यामुळे व्यथित होऊन सुरेश भट म्हणतात, "मराठी गझलेचा विचार करताना उर्दू भाषेतील नजाकत मराठीत येऊ शकत नाही, असे म्हणणारे काही लोक आढळतात. वास्तविक मराठी भाषेला नजाकतीची गरजच नाही. ज्यावेळी उर्दूचा जन्मही झाला नव्हता, त्यावेळी मराठीत ज्ञानेश्वरी आणि अमृतानुभव सारखे ग्रंथ लिहिले गेले. उर्दूच कशाला, जगातील कोणत्याही भाषेत मराठी भाषेला 'नजाकत' देण्याचे सामर्थ्य नाही. आपल्या मायबोलीचे सामर्थ्य आम्हाला ठाऊक नसते. हे आमचे करंटेपण आहे."²

सुरेश भट यांचा साहित्यप्रवास

'रूपगंधा' या काव्यसंग्रहाद्वारे सुरेश भटांनी मराठी काव्य जगतात पदार्पण केले. 'रूपगंधा' हा काव्यसंग्रह 15 मार्च 1961 मध्ये प्रकाशित झाला, जो त्यांनी स्वतः प्रकाशित केला होता. या काव्यसंग्रहाला महाराष्ट्र शासनाचा पुरस्कार प्राप्त झाला. 1963-64 पासून सुरेश भट गझलेच्या बाबतीत माहीर बनले. 1967 मध्ये भोपाळमध्ये अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनामध्ये त्यांनी आपली गझल सादर केली, जिला भरपूर

प्रतिसाद मिळाला. 1970 पासून 'सत्यकथा'चे संपादक श्री भागवत यांच्या विनंतीवरून त्यांनी कविता, गझल सत्यकथा मध्ये देण्यास सुरुवात केली.

मार्च 1974 मध्ये मौज प्रकाशन द्वारा 92 कवितांचा सुरेश भटांचा दुसरा काव्यसंग्रह प्रकाशित झाला. त्याचे नाव होते 'रंग माझा वेगळा'. या काव्यसंग्रहालासुद्धा केशवसुत पुरस्कार प्राप्त झाला. महाराष्ट्रातील अनेक विद्यापीठांत हा काव्यसंग्रह अभ्यासक्रमात सामील केला गेला. 1979 ते 1979 पर्यंत त्यांनी नागपूरला 'बहुमत' नामक साप्ताहिक सुरू केले. त्याचप्रमाणे 1980 पासून 'रंग माझा वेगळा' हा स्वतंत्र काव्य तथा गझल गायन कार्यक्रम ते करू लागले. त्यासाठी त्यांनी संपूर्ण महाराष्ट्रात भ्रमण केले. 1983 मध्ये त्यांनी 'एल्गार' हा 96 कवितांचा काव्यसंग्रह प्रकाशित केला. ज्याला सोलापूरमध्ये दिला जाणारा 'दमाणी पुरस्कार' प्राप्त झाला. 26 डिसेंबर 1986 मध्ये गडचिरोलीतील एकोणविसाव्या 'विदर्भ साहित्य संमेलना'चे ते अध्यक्ष बनले. कलेद्वारे उर्दू तसेच मराठी भाषा दोघांनाही जवळ आणण्याचे त्यांनी प्रयत्न केले. 1987 मध्ये महाराष्ट्र राज्य अकादमीद्वारे त्यांचा गौरवही केला गेला. जानेवारी 1989 मध्ये अमरावतीमध्ये संपन्न झालेल्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनातील त्यांचे सादरीकरण सर्वांनाच खूप भावले. 11 एप्रिल 1994 मध्ये त्यांचा 'झंझावात' हा चतुर्थ काव्यसंग्रह प्रकाशित झाला. पुढे 24 जुलै 2002 मध्ये त्यांचा पुढचा काव्यसंग्रह 'सप्तरंग' प्रकाशित झाला. आपल्या पन्नास ते पंचावन्न वर्षांच्या साहित्यिक जीवनात त्यांनी एकूण पाच काव्यसंग्रह निर्माण केले.

कवी सुरेश भटांनी लिहिलेली 'मलमली तारुण्य माझे', 'पूर्तता माझ्या व्यथेची', 'समजावुनी व्यथेला', 'रंगुनी रंगात साऱ्या', 'आज गोकुळात रंग खेळतो हरी', 'तरुण आहे रात्र अजुनि' अशी अनेक गीते ध्वनिमुद्रित झालेली आहेत. त्यामुळे एक गीतकार म्हणून सुद्धा त्यांची ओळख बनलेली आहे. आपले संपूर्ण जीवन त्यांनी काव्याला समर्पित केले आहे.

सुरेश भटांचे काव्य संग्रह

1. रूपगंधा

15 मार्च 1961 रोजी स्वतः प्रकाशित केलेल्या 'रूपगंधा' या काव्यसंग्रहाद्वारे सुरेश भटांनी मराठी काव्य जगतात पदार्पण केले. या काव्यसंग्रहाला महाराष्ट्र शासनाचा पुरस्कार प्राप्त झाला. ते म्हणतात, 'मी तेव्हा आपल्या नावे एक छापील काव्यसंग्रह असलेला कवी बनलो.... 1946 साली कोणीही गॉडफादर नसताना व कोणत्याही कळपात सामील न होता सतत काव्यलेखन करीत आहे, पण माझ्या 53 वर्षांच्या खडतर काव्यप्रवास पुस्तकाच्या रूपाने घातलेले पहिले गाव म्हणजे 'रूपगंधा' काव्यसंग्रह.' या काव्यसंग्रहात 72 कविता आहेत, ज्या गझल वृत्तात लिहिल्या गेल्या आहेत. 'रूपगंधा' नामक प्रेयसी च्या नावाने लिहिल्या गेल्या आहेत, म्हणून याला नाट्य काव्य म्हटले गेले आहे. बाकी गझलांमध्ये 'मी कसा वेडा', 'मीठी', 'का मैफिलीत गाऊ', 'पहाट', 'स्मरण' या गजला प्रेमभावना अभिव्यक्त करतात. ज्यात 'मीठी', 'पहाट' या मिलनाचा अनुभव करणाऱ्या शृंगारिक गजरा आहेत, तर बाकी प्रेम, प्रेमाची पिडा व्यक्त करणाऱ्या गजल आहेत. या गझलांमध्ये सुरुवातीपासून शेवटपर्यंत एकच विषय अभिव्यक्त झालेला आहे. सुरेश भटांचा हा पहिला काव्यसंग्रह असल्यामुळे म्हणावा तितका गजलेला त्यांना न्याय देता आला नाही स्वतः सुरेश भट सुद्धा पहिल्या काव्यसंग्रहातील अभिव्यक्तीचे अपयश मान्य करतात. "1954 झाली गझलच्या फॉर्म मधील पहिली कविता 'का मैफिलीत गाऊ' मी लिहिली, पण त्यामध्ये जशी यमकांची रचना गझलची असावी, तशी नव्हती. उदाहरणार्थ 'साहू' या यमकासाठी 'राहू', 'पाहू', 'नाहू' ही यमके हवीत. 'ठेवू' यमक जुळत नाही. पण त्यावेळी ते समजत नव्हते. यमकाचे, काफिया चे नियम माहीत नव्हते मी फक्त लिहित राहिलो".³

असे असले तरीही 'रूपगंधा' हा काव्यसंग्रह सुरेश भटांचा काव्यजगतातील पहीले पाउल असले तरी ते अत्यंत सशक्त पाउल खुणा उमटविण्यास सक्षम होते असे म्हणावयास हरकत नाही.

2. रंग माझा वेगळा

कवी सुरेश भट यांचा दुसरा कवितासंग्रह मार्च 1974 मध्ये प्रकाशित झाला. या काव्यसंग्रहात एकूण 92 कविता होत्या. या काव्यसंग्रहात सुरेश भटांनी अनेक विषय हाताळले. पण सुरेश भट हे मूळात स्वच्छंदतावादी कवी असल्याने प्रेमाभिव्यक्तीच्या अनेक रचना या संग्रहात आहेत. विरहानंतर अचानक प्रेयसीचं मिलन, त्यातील व्याकुळता, विरहाची भीती, विरहातील मनाची तगमग या सर्वांचे विविध अंगाने वर्णन हे सुरेश भटांचे या काव्यसंग्रहाचे वैशिष्ट्य आहे. आपल्या प्रेमाभिव्यक्तीसाठी कवी अत्यंत सुंदर काव्यप्रतिमा वापरतात. जसे 'आत्म्याच चांदणे', 'कायांचा कापूर', 'स्वप्नफुले', 'डोळ्यांची परडी', 'विरागी रक्त' अशा प्रतिमांमधून अत्यंत तरल अशा प्रेमभावनांचे प्रकटीकरण करण्यात सुरेश भटांचा हातखंडा आहे. यासोबतच सामाजिक विषय व्यक्त करणाऱ्या कविताही या संग्रहात प्रामुख्याने दिसतात. ज्यात उच्च नीच, गरीब-श्रीमंत, स्पृश्य-अस्पृश्य, यांच्यातील भेद, यांच्यातील संघर्ष प्रकर्षाने मांडणे याला सुरेश भट प्राधान्य देतात. स्वातंत्र्यानंतर आजही सामान्य लोकांचे शोषण चालू आहे, याची खंत ते कवितांतून प्रभावीपणे मांडतात.

“अरे, कसे अजून हे कुणी न तख्त फोडले?

लहानशी घरेच ही फुटावयास लागली

अजून विठ्ठलपरी दिसे कुठे न भाकरी;

अजून पालखीपुढे जनावरेच चालली!”

सामाजिकतेसोबतच आत्मचिंतनात्मक कविता हे सुरेश भटांचे वैशिष्ट्य याही काव्यसंग्रहात दिसून येते. जीवनात कधी निराशा येते, कधी मन आशेने भरून येते. आयुष्यातील अनेक चांगल्या वाईट अनुभवांनी जी जीवनदृष्टी विकसित झाली आहे, तिचे दर्शन त्यांच्या कवितात होते.

“जिवंत माझ्या कलेवराला अजून आयुष्य हाक मारी

कशास एक भिकारडयाला अजून पुकारतो हा दुजाभिकारी”

3. एल्गार

हा सुरेश भटांचा तिसरा काव्यसंग्रह, ज्यात 96 कविता आहेत. 1983 मध्ये प्रकाशित झालेल्या या काव्यसंग्रहात अत्यंत दर्जेदार अशा गझलांचा समावेश आहे. 'एल्गार'विषयी बोलताना शिरीष पै म्हणतात, "एल्गारमधील गझलांचा विचार करताना मन आश्चर्याने थक्क होते की, गझल या काव्यप्रकाराच्या निर्मितीत सुरेश भटांनी इतके देदीप्यमान यश प्राप्त करून घेतले तरी कसे? 'एल्गार'मधील एकएक गझल त्यांनी आपल्या प्राणातून पिसून बाहेर काढली आहे. गझल कशी लिहिली जावी, तर 'एल्गार'मध्ये जशी लिहिली गेली तशी, असे उदगार 'एल्गार' वाचणाऱ्या वाचकांच्या मुखातून उत्स्फूर्तपणे उच्चारले गेले तर त्यात नवल काहीच नाही."⁴

या काव्यसंग्रहात सामाजिक आशय व्यक्त करणाऱ्या अत्यंत प्रभावी गझला आहेत. उदा. 'एल्गार', 'आम्ही', 'फुटका पेला', 'खुलासे', 'यार हो', 'आवाज बंद यंदा', 'पादुका', 'निष्कर्ष', 'मी नाही' यांचा उल्लेख करावा लागेल. यातून सुरेश भटांनी सामाजिक भ्रष्टता, असमानता, अवडंबर, ढोंगी समाज, भ्रष्ट न्यायव्यवस्था या विषयांवर कडवा प्रहार केला आहे. अनेक प्रतिमा, प्रतिके यांचा वापर करून आपल्या काव्याला कवीने अलंकृत केले आहे.

4. झंझावात

हा सुरेश भटांचा चतुर्थ काव्यसंग्रह 1994 साली प्रकाशित झाला. यात एकूण 89 कविता आहेत. ज्यातील 76 गझला आहेत. या काव्यसंग्रहात कवी म्हणतात, 'गझल म्हणजे माझे व्यसन आहे. ती माझी कमजोरी आहे. 'तू मन शुद्धी, मन तू शूदम' अशी आमची स्थिती आहे. म्हणजेच तू मी झाली आणि मी तू झालो'⁵ मराठी गझलेत विशेष चैतन्य आणण्याचे काम या काव्यसंग्रहाने केले. 76 गझलांचा हा संग्रह म्हणजे एक सुंदर अनुभव आहे. या गझलांतील प्रत्येक शेर हा आपली स्वतंत्र ओळख घेउन येतो. त्यामुळे एका गझलेतून

एक अनुभव व्यक्त झाला आहे असे होत नाही तर प्रत्येक गझल अनुभवांचा सुंदर समन्वय साधत आपल्यासमोर अवतरते. यात सामाजिक, शृंगारिक, आत्मचिंतनपर, भावनाप्रधान अशा विविध आशय प्रकट करणाऱ्या गझला आहेत.

निष्कर्ष

1. सुरेश भटांची कौटुंबिक पार्श्वभूमी कवितेला पोषक नव्हती.
2. त्यांचे बालपण विविध जातीधर्माच्या लोकांमध्ये व्यतित झाल्याने त्यांच्यावर विविध भाषेचे संस्कार झाले.
3. उर्दू सोबत्यांमुळे त्यांची उर्दू भाषा संपन्न झाली आणि त्यांना गझलेची आवड निर्माण झाली.
4. काव्यक्षेत्रात जम बसविण्यासाठी सुरेश भटांना बराच संघर्ष करावा लागला.
5. कोणीही गॉडफादर नसताना सुरेश भटांनी स्वबळावर आपले साम्राज्य प्रस्थापित केले.
6. रूपगंधा, रंग माझा वेगळा, एल्गार, झंझावात आदी अनेक काव्यसंग्रह विविध पुरस्कारांनी सन्मानित झाले आहेत.
7. सुरेश भटांना गझलसम्राट, अभिव्यक्तीचे बादशहा अशा अनेक उपाधींनी गौरविल्या गेले.

संदर्भ

1. शिरीष पै, सुरेश भट यांच्या निवडक कविता (संपादन), पृ. 20
2. उनि. पृ. 113
3. कांबळे डॉ. अविनाश (सांगोलेकर), मराठी गझल 1929 ते 1985, पृ. 156
4. शिरीष पै., उनि. पृ. 136
5. भट, सुरेश, झंझावात, पृ. 6

Published Details

Gazal Samrat Suresh Bhat, Marathi Pradhyapak Sanshodhan Patrika, Peer Reviewed National Journal, Dr. Bhau Mandavkar Research Centre, Kalamb, ISSN 2454-7409, Vol. 4, Issue 1, Jan. 2019, pp. 66-71